

”Drömmen om den verkliga frigörelsen”

Carl Lindhagen och kampen om demokratin

Josefin Hägglund

Carl Lindhagen (1860–1946) var riksdagsledamot under 1900-talets första fyra decennier och en av den svenska demokratis pionjärer och förkämpar. Samtidigt var han en skarp kritiker av centrala aspekter av det politiska system som började ta form i och med de båda författningsreformerna på 1910- och 1920-talet. Genom Lindhagen vill jag sätta ljuset på att kampen för demokrati också var en kamp om demokratis innebörd, en kamp där Carl Lindhagen kan ses som både vinnare och förlorare.

När Lindhagen som relativt ny riksdagsledamot, 1902, motionerade om en utredning av rösträtt för kvinnor till riksdagens andra kammare var han den andre någonsin som motionerade i ämnet. Denna då fortfarande kontroversiella åsikt – att kvinnor liksom män borde ha rösträtt – är allmänt accepterad idag, och Lindhagens insats som pionjärmotionär för kvinnors rösträtt har en given plats i historieböckerna.¹ Lindhagens egen bedömning av den reform som till sist gav kvinnorna rätt att rösta har dock inte uppmärksammats lika mycket. År 1919, när kvinnorna för första gången på bred front hade fått rösta i kommunala val och den liberala regeringen Edéns rösträttsproposition till sist såg ut att gå igenom, hade man kunnat

vänta sig att Lindhagen, som vid det laget drivit rösträttsfrågorna i 20 år, skulle vara nöjd. Så var dock inte fallet.

Inför att propositionen skulle behandlas detta år skrev Lindhagen en motion där han utvecklade sin syn på de reformer som föreslogs och på utsikterna för demokratin i Sverige mer generellt. De stadsfullmäktige- och landstingsval som nyss för första gången genomförts med allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor var för Lindhagen ingen uppmuntrande erfarenhet. I valkampanjen verkade kvinnornas rösträtt, menade Lindhagen, av partierna mest ha uppfattats innebära "[ö]kade tillfällen på den politiska marknaden att kunna köpa själar i utbyte mot snöda löften".² För att det inte skulle bli likadant när kvinnorna till sist såg ut att få rösträtt till andra kammaren yrkade han på att rösträttsreformen skulle kompletteras med att riksdagen

i motiven till sitt beslut [skulle] uttala den förväntan, att det nya medborgarskapet må bli en ej en vara blott, om vilken partierna konkurrera i valmarknaden, utan en ny fostrande kraft att i och genom det nya samarbetet sätta humanitet i stället för våld och våld till ledstjärna för våra politiska strävanden.³

Att Lindhagen i citatet talar kritiskt om de politiska partierna och ställer "humanitet" mot "våld och våld" som de två vägar som fanns att välja på inom politiken är typiskt för den syn på det politiska systemet som han kom att utveckla under sina många år i riksdagen och som avspeglades i ett stort antal reformförslag som gick långt utöver införandet av allmän rösträtt, valbarhet och parlamentarism. För Lindhagen blev det med åren alltmer centralt att verka för att skapa en ny sorts demokratisk maktutövning, som inte ersatte en elit med en annan utan i stället ändrade maktens natur. De politiska partierna, som blev allt viktigare under perioden, uppfattade Lindhagen som potentiellt problematiska former för demokratiskt deltagande och som hinder för både medborgarnas och de politiska representerarnas fria handlande.

I det här kapitlet kommer jag att undersöka Carl Lindhagens syn på demokrati och hur den utvecklades från hans första rösträttsmotioner vid sekelskiftet 1900 fram till åren närmast efter att författningsreformen 1919–1921 hade genomförts. Efter en kort överblick över Lindhagens bakgrund och politiska bana tar jag upp några konkreta reformer som Lindhagen föreslog skulle genomföras, hur han motiverade dessa och vilket slags demokratibegrepp han grundade sina motiveringar i.

Under senare år har historiker intresserat sig mer för demokratins konfliktfyllda och omstridda historia, i stället för att se demokratisering som en process mot ett mer eller mindre bestämt mål.⁴ I en svensk kontext har Anna Friberg undersökt hur demokratibegreppet definierades och förändrades både före och efter rösträttsreformen 1919–1921.⁵ I en antologi som uppmärksammade hundraårsjubileet av den rösträttsreformen påpekade Ulla Manns att rösträtten tenderar att överskugga andra frågor som var viktiga för kvinnorörelsen.⁶ Ett stort forskningsprojekt har undersökt de kvarvarande rösträttsbegränsningarna efter rösträttsreformen 1921.⁷ Utifrån fallet Carl Lindhagen vill även jag ge ett bidrag till en mer sammansatt historia om demokratin i Sverige.

En lång och brokig politisk karriär

Carl Lindhagen var född i Stockholm 1860 som äldste son till Albert och Anna Lindhagen. Albert var domare och ämbetsman. Han satt två korta perioder i riksdagen. Första gången i andra kammaren år 1869, invald i ett fyllnadsval, och senare i första kammaren några år på 1880-talet. Det var dock framförallt i kommunalpolitiken han gjorde sig bemärkt, allra främst som upphovsman till den stadsplan som informellt fick namnet Lindhagenplanen och som skulle bredda och räta ut Stockholms gatunät à la Haussmans Paris. Carl Lindhagen följde i sin fars fotspår och utbildade sig till jurist i Uppsala. Så gjorde även hans båda bröder, Albert och (halvbrodern) Arthur. Deras syster Anna, som liksom sin bror Carl utvecklade ett stort politiskt engagemang, utbildade sig till sjuksköterska. Från 1903 fram till pensionen

1930 var Carl Lindhagen borgmästare i Stockholm, vilket då betydde chefsdomare vid Stockholms rådstugurätt och ordförande i stadens magistrat. Uppdraget hade också en del representativa inslag.

Carl Lindhagens politiska bana inleddes med att han valdes till styrelseledamot i Föreningen för gift kvinnas äganderätt i början av 1890-talet. Föreningen var en av de allra första kvinnorättsorganisationerna i Sverige och arbetade för kvinnors juridiska rättigheter, som namnet avslöjar främst rätten att som gift få förvalta sin egendom. Enligt tidens lagar blev nämligen en gift kvinnas make per automatik hennes förmyndare.⁸

Carl Lindhagen kandiderade för första gången till riksdagen 1896, på liberal lista i Stockholms mest högborgerliga och konservativa fjärde valkrets (Östermalm–Djurgården). I detta försök föll han igenom, men han valdes in ett halvår senare på våren 1897 i ett fyllnadsval i Stockholms andra valkrets (som motsvarade Norrmalmförsamlingarna Klara, Jakob och Johannes). Det blev början på nästan precis fyra decennier som riksdagsman: 1897–1917 i andra kammaren och 1919–1940 i första kammaren. Under sin tid i riksdagen hann Lindhagen passera igenom Folkpartiet (1897–1900), Liberala samlingspartiet (1900–1907), Socialdemokraterna (1909–1917) och Socialdemokratiska vänsterpartiet (1917–1921). I samband med att det sistnämnda partiet antog Kommunistinternationalens 21 teser och bytte namn till Sveriges kommunistiska parti (sektion av Komintern) uteslöts Lindhagen. Efter ett par år som vilde gick han 1923 tillbaka till Socialdemokraterna och stannade där under resten av sin tid i politiken.

Rösträttspionjär

Rösträtten var ett av de första ämnen Lindhagen tog upp i riksdagen, och ett av dem som han skulle komma att motionera om upprepade gånger. Redan 1899 väckte han sin första motion om rösträttsreform (enbart för män denna gång). Samma år engagerade han sig för kvinnornas rösträtt utanför riksdagen när han som medlem i Fredrika Bremer-Förbundets lagkommitté (i vilken Föreningen för gift kvinnas äganderätt uppgått) tog initiativ till en rösträttspetition. Denna

petition bildade grunden till den motion om rösträtt för kvinnor som han lade fram 1902. Större delen av motionens motivering utgjordes av petitionen, citerad i sin helhet.

Motionens yrkande, att kvinnlig rösträtt skulle utredas, framstår i efterhand som ganska modest. Frågan om valbarhet nämndes inte i motionen och även om Lindhagen själv kommenterade att gifta kvinnors rösträtt i alla fall borde finnas med som ”en framtidsfråga” i rösträttsdiskussionen, var ståndpunkten i petitionen han citerade att enbart ogifta kvinnors rösträtt var aktuell än så länge.⁹ Motionen väckte ändå uppmärksamhet. Det var den första i ämnet sedan radikalen F.T. Borgs motion nästan 20 år tidigare, 1884. Rösträttsfrågan hade dock stått högt upp på riksdagens agenda under ett antal år och flera försök till reformer hade presenterats. Just detta år, 1902, hade regeringen von Otter lagt en proposition som innebar att gifta män (och män över 40) skulle få dubbla röster, ett förslag som väckte kritik bland politiskt engagerade kvinnor.¹⁰ Propositionen röstades dock ned.

Inte heller Carl Lindhagens motion fick några konkreta resultat i riksdagen, men den ställde den kvinnliga rösträtten i strålkastarljuset och blev en viktig impuls för bildandet av Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, som fick stor betydelse som opinionsbildare i rösträttsfrågan. Carl Lindhagens syster Anna blev en central person i föreningen.¹¹ Att han tog ställning för kvinnornas rösträtt gjorde Carl Lindhagen populär bland politiskt medvetna kvinnor och sympatiserande män, men gjorde honom också till tacksamt föremål för karikatyrer. I pressen avbildades Lindhagen bland annat som en chevaleresk ”kvinnornas riddare” och som huckleförsedd president i ”Nya riket” tillsammans med en grupp välkända kvinnosakskvinnor.¹²

Rösträtten låg till grund för den liberala nybildning som 1900 blev riksdagspartiet Liberala samlingspartiet (LS) och som Lindhagen tillsammans med övriga medlemmar i Folkpartiet då anslöt sig till. LS kan beskrivas som en koalition av riksdagsmän som trodde på en rösträttsreform men som inte var överens om hur den skulle utformas. Här rymdes förespråkare för en relativt begränsad reform såväl som för allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor. Fastän det fanns ett principiellt stöd för kvinnornas rösträtt hos ett antal libe-

raler var Liberala samlingspartiets linje att kvinnornas rösträtt, om än teoretiskt försvarbar, inte fick hindra eller försena genomförandet av en rösträttsreform för män. Samma linje förordade riksdagens socialdemokrater, som från 1896 till 1903 enbart utgjordes av Hjalmar Branting innan gruppen utökades med tre nya ledamöter.¹³

Att Liberala samlingspartiets linje var en annan hindrade inte Lindhagen från att motionera i frågan om kvinnors rösträtt. År 1904 fick han med sig en betydande grupp liberaler på en motion som föreslog att den kvinnliga rösträtten skulle utredas.¹⁴ År 1906 kom han, tillsammans med en mindre grupp radikala liberaler i "grupp Lindhagen", med ett mer radikalt förslag om att faktiskt införa rösträtt för kvinnor.¹⁵ Detta krav upprepade han i en motion året därpå, nu som ett alternativ inte bara till den liberala partilinjens utan till den liberala Staaff-regeringens rösträttsproposition.¹⁶

I slutet av 1906 hade nämligen Liberala samlingspartiet lyckats nå regeringsställning, med Karl Staaff som statsminister, och liberalerna kunde nu presentera en egen rösträttsproposition, som dock inte innehöll någon rösträtt för kvinnor. Sin moderation till trots gick inte heller Staaff-regeringens rösträttsmotion igenom. Efter att regeringen strax efter sitt nederlag tvingats avgå riktade Lindhagen skarp kritik mot dess prioritering av "kloket" före "hänförelse" i författningsfrågan.¹⁷ Tillsammans med flera av grupp Lindhagens medlemmar lämnade Lindhagen själv Liberala samlingspartiet och stod som politisk vilde från 1907.

Lindhagen och "Lindhagengruppen" motionerade om att kvinnornas rösträtt skulle inkluderas även 1908, när högerregeringen Lindman hade presenterat den proposition om en författningsreform som till sist skulle gå igenom. Denna proposition innehöll en betydande rösträttsutvidgning för män men en "konservativ garanti" i form av proportionella val. Reformen innebar också att de politiska partierna fick en mer central roll i riksdagspolitiken.

År 1909 tog Lindhagen steget in i ett nytt parti: Socialdemokraterna, vars partigrupp efter det första valet med de nya valreglerna hade vuxit markant. Till skillnad från Liberala samlingspartiet, som hade en mer löslik koppling till riksorganisationen Frisinnade lands-

föreningen (bildad 1902), sågs den socialdemokratiska riksdagsgruppen och riksorganisationen som delar av samma organisation. På så sätt var det socialdemokratiska partiet det första moderna partiet i den svenska riksdagen. För att bli medlem i den socialdemokratiska riksdagsgruppen fick Lindhagen också lösa medlemskap i den lokala partiorganisationen, Stockholms arbetarekommun.¹⁸ Erfarenheterna av denna nya partiform fick betydelse för Lindhagens tänkande om de politiska partierna.

Lindhagens demokratiprogram breddas

Under åren efter inträdet i socialdemokratian fortsatte Lindhagen i motioner, artiklar och debattinlägg att utforma ett alltmer vidsträckt program för vad han definierade som ”verklig demokrati”. Att förstå vad detta program innebar är centralt för att förstå Lindhagens blandade känslor inför rösträtsreformen 1919–1921.

”Demokrati” blev med åren ett alltmer mångdimensionellt begrepp för Lindhagen. Allmän rösträtt var en central komponent, men långtifrån den enda. Lika viktigt var att varje medborgare skulle ha möjlighet att göra sin röst hörd på alla politikens nivåer, inte bara i teorin utan också i praktiken. Detta innebar för Lindhagen att man behövde skapa nya möjligheter, och i vissa fall nya begränsningar, i politikens institutionella ramverk. En verkligt demokratisk reform var för Lindhagen en reform som förändrade den politiska makten, inte bara ersatte en härskande grupp med en annan.

Lindhagens inträde i det socialdemokratiska partiet sammanföll med att regeringen Lindmans rösträtsreform röstades igenom av riksdagen. Även om de mer radikala rösträtsivrarna i riksdagen var missnöjda med reformen, inte minst inom det socialdemokratiska partiet, så hade ett argument undanröjts mot att även kvinnornas rösträtt borde sättas upp på det liberala och det socialdemokratiska partiets agendor. År 1909 fick en motion om kvinnornas rösträtt för första gången majoritet i andra kammaren. Den fortsatte dock att stoppas av första kammaren. Josefin Rönnbäck har påpekat att anhängarna inte drev frågan särskilt aktivt under de följande åren:

När utredningen om kvinnlig rösträtt till sist blev klar 1912 aktualiserades frågan, men ett reformförslag röstades ner och sedan tystnade förslagen om kvinnlig rösträtt i flera år.¹⁹

Under det tidiga 1910-talet vidgade och fördjupade Lindhagen sin syn på hur ett demokratiskt styre skulle se ut. Ett talande uttryck för det var en diskussion om demokratins innebörd som han deltog i, i den socialdemokratiska idétidskriften *Tiden* i slutet av 1911 och början av 1912. Lindhagens meningsmotståndare var en annan, ännu mer nybliven socialdemokrat: professorn i sociologi och nationalekonomi Gustaf Steffen. Diskussionen hade sin upprinnelse i de debatter som förts på den socialdemokratiska partikongressen hösten 1911 där partiets hållning i olika demokratifrågor hade tagits upp. Debatterna hade handlat om partiets hållning i frågor om statsskick och författning, såväl som om partiets interna demokrati och om huruvida riksdagsmännen hade gjort tillräckligt för att förverkliga det socialdemokratiska partiprogrammet. I sin artikel i *Tiden* kritiserade Steffen vad han beskrev som en ”radikal demokrati” som särskilt ”de unga” i partiet, men också (med hänvisning till Lindhagen) deras ”äldre vänner”, givit uttryck för på kongressen. Det var enligt Steffen inte en realistisk hållning, och den kritik som framförts mot riksdagsmännen för att de kompromissade för mycket och svek ”de socialistiska principerna” eller ”de demokratiska principerna” var inte heller rättvis.²⁰ Steffen hävdade, utifrån sociologens synvinkel, att det moderna samhället rörde sig mot ökad centralisering och att detsamma med nödvändighet gällde de politiska organisationerna. Att tro att det var möjligt att skapa ett slags direktdemokratisk modell i ett modernt politiskt parti, eller i samhället i stort, var enligt Steffen naivt. Hans definition av ”demokrati” vilade inte heller på uppfattningen att allas röster måste få chans att höras lika mycket. Att delegera makt och ha ställföreträdare var enligt Steffen både naturligt och önskvärt, särskilt om de bäst lämpade fick vara representanter: ”aristokrati” (i bemärkelsen att de bäst lämpade styr) och ”demokrati” stod enligt Steffen inte mot varandra.²¹

Lindhagen motsatte sig Steffens definition på flera punkter, och kom i gengäld med ett eget perspektiv. Gentemot sociologiprofes-

sorns ”vetenskapliga” definition av demokrati ifrågasatte Lindhagen samhällsvetenskapernas möjlighet att nå några absoluta svar om hur den mest önskvärda samhällsformen skulle se ut. I en fotnot direkt riktad mot Steffen skrev Lindhagen att han föreställde sig att ”tron på möjligheten av ’en fullt *vetenskapligt* hållbar uppfattning’ om vad som är och icke är sann demokrati måste bli en illusion”.²² Lindhagen förordade en etiskt och moraliskt snarare än vetenskapligt grundad diskussion om demokratins natur. När Lindhagen själv försökte definiera ”demokrati” talade han om ”drömmen om den verkliga frigörelsen”.²³ Här blir det tydligt att demokrati för Lindhagen inte på något enkelt sätt betydde majoritetens makt. I stället lade han stor vikt vid ”herraväldet över sig själv” – varje människas naturliga förmåga, som kan förstärkas eller korrumpas, att fatta beslut i enlighet med moraliska värden som sanning och rättvisa. Man kan beskriva det som en slags medborgardyg.

En demokratireform som inte också ägnade sig åt att reformera människorna riskerade enligt Lindhagen att bara resultera i en ny form av despoti. Med en analogi förklarade han att det var vanligt att en ”fattig människa, som kommit sig upp till en stor förmögenhet, vänder hänsynslöst sina föregående och de folkliga rörelserna ryggen”, och något liknande riskerade att hända hos ”den befordrade folkmeningen”, de politiska representanterna.²⁴ Det räckte inte att en ny grupp människor kom till makten för att systemets förtryckande element skulle försvinna, enligt Lindhagen. I värsta fall innebar det endast nya härskare. Det viktiga var att reformera hur maktutövningen i sig såg ut. Demokratireformer innebar för Lindhagen inte bara att ge makten till de maktlösa, utan att förändra maktens natur. Detta skulle ske genom att man samtidigt reformerade de styrande institutionerna – staten, riksdagen, regeringen – och människornas inre.

Den psykologiska aspekten var viktig i Lindhagens argumentation 1912 och 1914 för ett förändrat statsskick. Dessa år motionerade han till riksdagen om införande av dels republik, dels enkammarriksdag. I sin motivering för att avskaffa monarkin skrev Lindhagen:

En sådan institution, som tillåtes af tradition upprätthålla en makt öfver folket med öfvernaturlig fullmakt och ärftlig besittningsrätt, får i själfva verket ett ofantligt inflytande på människornas tänkesätt och handlingar. Den leder bort uppmärksamheten från nutiden och dess verkligheter till gamla förlegade värden. Den inverkar nedbrytande på karaktärerna genom sin organiserade inbjudan till underdånighet och själfuppgivelse och sin medeltida prålade kostymering. Genom tusende rännilar söka dessa inflytelser sig ned i demokratiens jord och förgifta i sin mån den eftertanke, hvilken söker mödosamt spira upp under längtan efter en sol, som ständigt dröjer.²⁵

Att införa ett republikanskt styrelsesätt var för Lindhagen ett steg på vägen mot en konkret och andligt befriad medborgare.

Lindhagens republikmotioner var också ett slags praktiska inlägg i demokratidebatten genom det sätt de framfördes på och den debatt som följde. Motionerna utmanade nämligen konkret det fria politiska handlandets gränser inom det socialdemokratiska partiet. Kravet på republik var inskrivet i det socialdemokratiska partiprogrammet sedan 1911, men Lindhagens förslag att man skulle ta med det i partitionen i författningsfrågan 1912 avvisades av partigruppen, med motiveringen att det var för sent på riksdagsåret. Då tog Lindhagen själv initiativ till en motion med ett krav på republik och enkammarriksdag, på ett sätt som liknade hur han hade gjort inom den liberala gruppen med motionerna om kvinnlig rösträtt. Detta agerande hade tolererats av den liberala partigruppen, men det klandrades starkt av den socialdemokratiska gruppen. Samtidigt försvarade andra delar av partiet Lindhagens initiativ, inte minst det socialdemokratiska ungdomsförbundet, där engagemanget för republik var starkt.

Reformförslag för ”demokratiska människor i demokratiska ordningar”

I svensk historieskrivning är 1917 hågkommet som ett år då omfattande folkliga protester med krav på både bröd och rösträtt pressade de svenska politiska makthavarna, samtidigt som farhågorna,

eller förväntningarna, om att detta skulle leda till en revolutionär situation i Sverige förstärktes av de statsvälvningar som skedde i Ryssland. Detta år summerade Lindhagen sitt program för ”verklig demokrati” i en 87 sidor lång riksdagsmotion. Den kan beskrivas som ett reformpaket för skapandet av demokrati, en grundläggande omdaning av det politiska systemet men långtifrån den typ av revolution som 1917 i dag förknippas med. Lindhagen listade en lång rad åtgärder, utöver rösträttsreform, som i hans mening var nödvändiga för att åstadkomma demokrati. Det krävdes mer än ett reformerat valsystem: ”Demokrati kan icke framtrollas genom mekaniska valinrättningar.”²⁶ Nya lagar och regler räckte inte långt om de inte också följdes av en ny demokratisk anda. ”Demokratiska människor i de demokratiska ordningarne” var en nödvändig förutsättning, sammanfattade Lindhagen.²⁷ De allra flesta av motionens förslag hade Lindhagen framfört tidigare i olika former och sammanhang: som riksdagsmotioner, partikongressmotioner eller i fredssammanhang. Detta var första gången han samlade dem i ett enda paket.

Många av förslagen syftade till att säkra möjligheten för individer att handla politiskt utan att stoppas av formella (som byråkrati, organisationshierarkier) eller informella hinder (som okunskap, fördomar, auktoritetstro). Vissa av de förslag Lindhagen lade fram kan te sig motsägelsefulla för en samtida läsare, och gjorde det för många även i Lindhagens samtid. Bland förslagen fanns en statlig tidning som till skillnad från tidens partipolitiska press skulle kunna ge objektiva upplysningar i aktuella frågor. Där fanns också ett radikalt förslag på hur de politiska partierna skulle bli mer demokratiska, enligt Lindhagens definition: de skulle tvingas att anta en stadga som bland annat slog fast att ett antal fri- och rättigheter skulle garanteras inom partiet och att vissa valprocedurer följdes. Mer konkret föreslog Lindhagen att partiets stadga skulle

inhålla bestämmelse [sic] *dels* att alla väsentliga val inom partiet skola, där någon röstberättigad begär det, förrättas efter proportionellt valsätt enligt en offentligt fastställd valmetod, *och dels* att inom organisation [sic] skall råda full yttrande-, tryck-, församlings-, val-

och demonstrationsfrihet och att ingen sålunda må förmenas att föra talan efter egen uppfattning för förverkligande av organisationens uttryckliga programpunkter och vad därmed äger samband.²⁸

Dessutom fick partistadgan inte innehålla bestämmelser som innebar att partiledningen hade makt att utse valkandidater.²⁹

Lindhagen grundade sina förslag i ett resonemang om politikens och demokratins natur. Politiken bör ”vara ett vandrande mot sanning” snarare än ”*en strid mellan partier om makten*”, som han uttryckte det i motionen.³⁰ Att politiken inriktades på att varje parti strävade efter att ”vinna majoritet bland valmännen för att vinna flertal i parlamentet och därigenom slutligen allena herravälde över det yttersta maktmedlet, regeringen” var enligt Lindhagen ett olyckligt faktum.³¹ Att politiken på detta sätt inriktades på ”sökandet efter makt” stod i motsats till det Lindhagen såg som politikens egentliga syfte: sökandet efter sanning, frihet och rätt.³² Partierna i sin nuvarande form var enligt Lindhagen över huvud taget korrumpierande snarare än uppbyggande för demokratin: ”Sanningen förtrampas, människovärdet gäller ej synnerligen mycket, den verkliga demokratien lyser inom alla partier med sin frånvaro.”³³ Även inom partierna strävade man efter att ”vinna makt och skapa majoritet” och det skapades en uppdelning mellan ”några få styrande och de många styrda”.³⁴ För Lindhagen var slutsatsen tydlig: ”Denna andliga rangordning måste lika väl som de ekonomiska klasskillnaderna upphävas, för att det skall kunna bli något tal om demokrati.”³⁵ Detta syfte skulle alltså den förslagna obligatoriska stadgan tjäna.

Man kan tycka att det var märkligt att en vänsterpolitiker som upplevt 1880-talets ”åtalsraseri” och protesterat mot inskränkningarna i demonstrations- och föreningsfrihet föreslog en bestämmelse som gav staten så vidsträckta befogenheter över de politiska partierna. Lindhagen hade dessutom, bland annat utifrån sin erfarenhet som domare, mer än många andra kritiserat de statliga tjänstemännens brist på verklig objektivitet. Men trots detta hade Lindhagen en grundläggande tro på att staten skulle kunna bli ett organ i allmänhetens tjänst, även om han i motionen uttryckte det som att denna

funktion låg i framtiden: ”Man måste dock tro att staten kan bli annat än ett maktbegrepp, att statsmakten en gång skall organiseras att vara, ej företrädesvis ett tillfälligt verktyg för ett parti utan en ständig föresyn för alla.”³⁶ Lindhagen poängterade också att det i statens kontrollfunktion inte fick ”inrymmas en fläkt av intrång på politisk frihet”.³⁷

Lindhagen försäkrade att den här typen av reglering inte skulle begränsa partiernas handlingskraft, utan i stället skapa förutsättningar för ”självständigt tänkande människor” inom partierna, skapa en bättre sammanhållning än ”tvångssammanslutningar med brutalt andligt förtryck” och dessutom slå ”bryggor mellan tankar och känslor, som ej kunna helt förenas”.³⁸

En viktig dimension av Lindhagens motion är att den placerar det svenska politiska systemet och den svenska demokratin i ett internationellt sammanhang. Den vindlande motiveringen till hans stora demokratimotion från 1917 började med ett resonemang om parlamentarisk kontroll över utrikespolitiken – ett krav som många freds rörelser vid denna period företrädde. Lindhagen förklarade att han givetvis stödde detta krav i princip, men hävdade också att endast ett parlament som i sig var demokratiskt kunde utöva denna kontroll på ett meningsfullt sätt. På så sätt hängde organiseringen av fred mellan länder samman med hur demokratin utformades i Sverige.

För Lindhagen var de demokratireformer han föreslog en del i att skapa en global fred. Det finns flera paralleller mellan hur delar av freds rörelserna resonerade kring möjliga metoder för att skapa en fredlig värld och de förslag Lindhagen presenterade för att skapa en nationell politik befriad från ”våld och völd”, som han skulle uttrycka det i sin rösträttsmotion 1919.

Socialdemokratiska vänsterpartiet och demokratin

År 1917 var Lindhagen en av dem som uteslöts från eller lämnade det socialdemokratiska partiet i samband med partikongressen i februari och under våren bildade ett nytt parti, som vid den konstituerande kongressen i maj fick namnet Sveriges socialdemokratiska

vänsterparti. I denna grupp fann Lindhagen till en början stöd för sin uppfattning om att partiernas nuvarande form utgjorde ett hinder för genomförandet av verklig demokrati i samhället i stort. Som det interimistiska arbetsutskottets ordförande Ernst Hage uttryckte det i sitt öppningstal vid den konstituerande kongressen skulle det nya partiet, till skillnad från det "gamla" socialdemokratiska partiet, bli

ett *verkligt* demokratiskt parti i detta ords sanna bemärkelse, ett demokratiskt parti som har klart för sig att en partibildning som vill genomdriva demokratiska reformer i samhället i första hand måste genomföra en full och hel demokratisering inom sina egna led.³⁹

Det nya partiet införde i linje med detta, på Lindhagens initiativ, en stadga som kallades "demokratiska grundlagar" och innehöll flera av de regler Lindhagen hade föreslagit att samtliga partiorganisationer skulle underkastas eller varianter av reformer Lindhagen hade yrkat på skulle införas i andra delar av samhället. Där fastslogs till exempel att "yttrande-, tryck-, församlings-, förenings-, demonstrations-, och valfrihet" skulle råda inom partiet, vilket var "första förutsättningen för befogenhet att kräva dessa rättigheters upprätthållande annorstädes".⁴⁰

Den partisyn som fanns i partistadgan och de "grundlagar" som antogs av kongressen 1917 skulle snart få konkurrens av andra idéer om partiets identitet, organisering och funktion. De ryska bolsjevikernas partiledare Lenins partifilosofi framstod som alltmer attraktiv för alltfler av Lindhagens partikamrater. År 1919 gick partiet med i ryskledda Kommunistinternationalen, som hade som syfte att ersätta det i och med krigsutbrottet 1914 kraschade socialistiska samarbetsorganet Andra internationalen. För Lindhagen var detta ett steg i fel riktning. Samma år, 1919, grundade han ännu en politisk organisation, som dock uttryckligen beskrevs som någonting annat än ett politiskt parti: Förbundet för humanistisk politik. Här kunde Lindhagen börja om med att experimentera med en ny organisationsform som skulle garantera medlemmarnas tankefrihet, inom ramarna för gemensamma ideal.

Lindhagen och rösträttspropositionen 1919–1921

När den liberal-socialdemokratiska regeringen Edén lade fram sin rösträttsproposition 1919 hade Lindhagen sedan sin första rösträttsmotion 1899 utvecklat ett mycket omfattande program för ”verklig demokrati”. Större delen av dessa reformförslag saknades dock i propositionen. En del av dem hade redan börjat tappa mark i Socialdemokratiska vänsterpartiet och samma år som propositionen röstades igenom, 1921, kom de att definitivt strykas i och med att partiet antog Kominterns 21 teser, som bland annat ändrade partiets namn till Sveriges kommunistiska parti (sektion av Komintern).

Lindhagens slutsats blev 1919 att regeringens proposition knappast skulle leda fram till demokrati i den bemärkelse han tänkte sig. I den motion som han skrev inför att propositionen skulle behandlas argumenterade han samtidigt för att politiken i sig faktiskt kunde förändras till följd av att kvinnorna släpptes in. Han kopplade samman det faktum att kvinnor i många länder hade fått rösträtt de senaste åren med att världskriget hade fått ett slut. Rösträtten och krigsslutet skulle tillsammans kunna bilda inledningen på en ny era med ett nytt slags politik, hoppades Lindhagen. Ett steg mot att göra detta möjligt var att riksdagen i samband med att propositionen röstades igenom också skulle uttala en förväntan enligt hans ovan citerade förslag om ”att det nya medborgarskapet må bliva ej en vara blott, om vilken partierna konkurrera i valmarknaden, utan en ny fostrande kraft att i och genom det nya samarbetet sätta humanitet i stället för våld och våld till ledstjärna för våra politiska strävanden”.⁴¹

Drömmar och dilemman

Carl Lindhagen var en demokratins pionjär. Det innebar inte bara att han var en aktiv deltagare i en diskussion om demokratins vara eller icke vara, utan han ställde också grundläggande frågor om vad demokrati innebar. Hans idé om ”verklig demokrati” skilde sig på flera sätt från det system som började etableras i och med 1910- och 1920-talets författningsreformer. Den proposition som lades fram

1919 var för Lindhagen ett löfte om ”mer av samma” snarare än den välbehövliga nystart som han ansåg behövdes i politiken.

Man kan konstatera att Lindhagen inte var ensam om att ha vidsträckta förhoppningar om vad demokratin skulle bli. Inte heller var han ensam om att se rösträttsreformen 1919–1921 som en anhalt men långtifrån slutmålet för demokratin. Till exempel hölls debatten om republikanskt statsskick och enkammarsystem vid liv i riksdagen även efter att författningsreformen genomförts.⁴² Samtidigt argumenterade socialdemokrater och kommunister för att utöka demokratins räckvidd. Efter den politiska demokratin behövde även ekonomisk och industriell demokrati följa.⁴³

Lindhagens argumentation vilade på uppfattningen att demokratin inte bara behövde utvidgas utan också grundas i ett nytt slags politik, baserad på nya värden. Denna ståndpunkt verkar inte ha haft samma fäste i de politiska partierna, och den fick begränsat gensvar i riksdagen under Lindhagens senare år i politiken. På andra ställen var den starkare, till exempel bland en del av de kvinnor som organiserat sig för rösträtt. Lena Eskilsson har konstaterat att det bland en del av dessa kvinnor skedde en ”förskjutning från likhetsidéer och individuella jämställdhetskrav till visioner om en helt ny världsordning”, och hon nämner den kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad och tidningen *Tidevarvet* som initiativ i denna riktning.⁴⁴

Fallet Carl Lindhagen visar att en och samma person kunde härberga idéer som senare accepterades som en självklar del av ett demokratiskt system med visioner och problemformuleringar som mer sällan diskuteras som en del av demokratins historia. Han åskådliggör att kampen om demokrati både var och är en kamp också om hur vi definierar ”demokrati”.⁴⁵

Noter

- 1 Se t.ex. Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser: Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm 2004) s. 33–34.
- 2 Motion 1919 FK 223. Reformen av de kommunala valreglerna 1918 innebar att den graderade rösträtten togs bort, att bolag miste sin rösträtt och att män och

kvinnor kunde delta i valen på lika villkor. ”Allmän” betydde dock inte att alla begränsningar försvunnit. Rösträtt nekades till exempel fortfarande omyndiga samt personer som försatts i konkurs, var omhändertagna av fattigvården eller som inte betalat kommunalskatt minst ett av de tre senaste åren. Om dessa begränsningar, se Annika Berg & Martin Ericsson (red.), *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921* (Göteborg 2021).

- 3 Motion 1919 FK 223.
- 4 Se t.ex. Pierre Rosanvallon, *Demokratin som problem* (Hägersten 2009) för ett teoretiskt resonemang kring detta.
- 5 Anna Friberg, *Demokrati bortom politiken: En begreppshistorisk analys av demokratibegreppet inom Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1919–1939* (Stockholm 2013); Anna Friberg, ”History Politics and (Re)forming the Future: Visions of Democracy and the Category of the Utopian”, *Redescriptions: Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory* 23:1 (2020) s. 36–53.
- 6 Ulla Manns, ”Minnet av kvinnors rösträtt: Jubileer och aktivister formar historien”, i Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (red.), *Rösträttens århundrade* (Göteborg 2018) s. 179–191.
- 7 Berg & Ericsson (red.) (2021).
- 8 Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921* (Stehag 1997) s. 50.
- 9 Samtidigt gick han i denna fråga längre än Fredrika-Bremer-Förbundets petition och uteslöt inte gifta kvinnor helt och hållet.
- 10 Rönnbäck (2004) s. 55.
- 11 Rönnbäck (2004) s. 58.
- 12 Bilden med Lindhagen som huckleförsedd president publicerades i *Stockholms Dagblad* den 22 april 1909 och finns återgiven i Rönnbäck (2004) s. 90.
- 13 Ragnar Edenman, *Socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903–1920: En studie i den svenska riksdagens partiväsen* (Uppsala 1946) s. 2. Vid andrakammarvalet 1902 valdes även F.W. Thorsson, Nils Persson i Malmö och Viktor Larsson i Västerås in.
- 14 Motion 1904 AK 262.
- 15 Motion 1906 AK 143.
- 16 Motion 1907 AK 208.
- 17 Carl Lindhagen, *Drömmar och stridslinjer* (Stockholm 1906) s. 138.
- 18 Lindhagen blev den förste medlemmen i den socialdemokratiska riksdagsgruppen som inte valts in som socialdemokrat. Hans inträde i gruppen föranledde att kravet på medlemskap i Socialdemokratiska arbetarepartiet för socialdemokratiska riksdagsmän gjordes explicit. Edenman (1946) s. 244.
- 19 Rönnbäck (2004) s. 40–42.
- 20 Gustaf Steffen, ”Demokratismen inom socialismen”, *Tiden* 3:5 (1911) s. 130.
- 21 Steffen (1911) s. 130.
- 22 Carl Lindhagen, ”Demokrati”, *Tiden* 4:1 (1912) s. 1–2.
- 23 Lindhagen (1912) s. 1.
- 24 Lindhagen (1912) s. 5–6.
- 25 Motion 1912 AK nr 311, s. 11.
- 26 Motion 1917 AK nr 289, s. 18.

- 27 Det här är ett resonemang som han utvecklat året dessförinnan som svar på en enkät från en fredsorganisation.
- 28 Motion 1917 AK 289, s. 27.
- 29 Motion 1917 AK 289, s. 27.
- 30 Motion 1917 AK 289, s. 15, kursiv i original.
- 31 Motion 1917 AK 289, s. 15.
- 32 Motion 1917 AK 289, s. 15.
- 33 Motion 1917 AK 289, s. 15.
- 34 Motion 1917 AK 289, s. 16.
- 35 Motion 1917 AK 289, s. 18.
- 36 Motion 1917 AK 289, s. 27.
- 37 Motion 1917 AK 289, s. 27.
- 38 Motion 1917 AK 289, s. 27.
- 39 SSV kongressprotokoll 1917, s. 5, kursiv i original.
- 40 SSV kongressprotokoll 1917, s. 65.
- 41 Motion 1919 FK 233. Följer man Lindhagen lite längre fram blir det dock tydligt att han inte uppfattade det som att detta faktiskt skedde. Under 1920-talet motiverade han i pessimistiskt tonfall om ”krisen i det parlamentariska systemet”.
- 42 Friberg (2020).
- 43 Se t.ex. Lars Berggren & Kjell Östberg, ”Reformism eller revolution? Arbetarrörelsen inför rösträttsbeslutet 1918–19”, i Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (red.), *Rösträttens århundrade* (Göteborg 2018); Friberg (2013).
- 44 Lena Eskilsson, *Drömmen om kamratsamhället: Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad 1925–35* (Stockholm 1991) s. 66.
- 45 Detta kapitel bygger på Josefin Hägg Lund, *Demokratins stridslinjer: Carl Lindhagen och politikens omvandling, 1896–1923* (Huddinge 2023). Det är dock skrivet specifikt för denna antologi med särskild hänsyn taget till antologins fokus på detta som en omväxlingsperiod – inte minst gällande frågor om politiska ideal.